

Krajobraz jako obiekt badań geografii turystyki

Landscape as an object of tourism geography research

Małgorzata Kowalczyk, Sylwia Kulczyk

Zakład Geografii Turystyki i Rekreacji
Wydział Geografii i Studiów Regionalnych
Uniwersytet Warszawski
ul. Krakowskie Przedmieście 30, 00-927 Warszawa
e-mail: skulczyk@uw.edu.pl

Abstract. Tourism is a spatial phenomenon, so without any doubts it can be included into research field of geographers. Four spatial concepts are widely used within tourism research. These are concepts of space, environment, site and landscape. The presented article explore problems and possibilities that concern use of the landscape concept, focusing on three issues: landscape's multidimensionality, tourist – landscape relation and landscape's range. The example of Chirripó National Park in Costa Rica has been used to illustrate the discussed theoretical problems.

Słowa kluczowe: krajobraz, turystyka, geografia
Key words: landscape, tourism, geography

Wprowadzenie

Turystyka, będąc zjawiskiem przestrzennym (polegającym na zmianie miejsca pobytu), niejako z definicji mieści się w polu zainteresowań geografów. Geografia turystyki definiowana jest jako dyscyplina zajmująca się badaniem przestrzennego zróżnicowania społeczno-kulturowych, gospodarczych, prawno-politycznych i przyrodniczych uwarunkowań turystyki oraz zagospodarowania turystycznego; jak również analizująca przebieg i następstwa ruchu turystycznego dla środowiska przyrodniczego oraz struktur i procesów społeczno-kulturowych, politycznych i gospodarczych (Kowalczyk 2000). Tak określony zakres badawczy powoduje, że geografia turystyki jest nauką interdyscyplinarną, operującą na pograniczu nauk społecznych, ekonomicznych i przyrodniczych. O jej „geograficzności” stanowi przestrzenne podejście do badanych zjawisk. W pracach z zakresu turystyki i rekreacji szeroko wykorzystuje się cztery koncepcje dotyczące relacji przestrzennych: koncepcję przestrzeni, środowiska, miejsca i krajobrazu (Kowalczyk, Kulczyk 2008). Żadna z nich nie jest jednak związana wyłącznie z jedną orientacją badawczą. W artykule podjęto próbę przedstawienia możliwości i problemów związanych z wykorzystaniem koncepcji krajobrazu w badaniach nad turystyką, ze szczególnym uwzględnieniem problemu wielowymiarowości krajobrazu. Podnoszone kwestie teoretyczne zilustrowano przykładami z terenu Parku Narodowego Chirripó. O wyborze obiektu badań zdecydowała jego egzotyczność na gruncie polskim, co sprzyja unikaniu, tak przez autorki jak i czytelników, subiektywizmu związanego z utożsamianiem się z obiektem badań. Jednocześnie omawiany obszar był obiektem szczegółowych badań terenowych przeprowadzonych przez M. Kowalczyk w 2005 r. na potrzeby pracy magisterskiej pt. Realizacja założeń ekoturystyki w Parku Narodowym Chirripó w Kostaryce (Kowalczyk, 2008).

Utworzony w 1975 r. Park Narodowy Chirripó jest jednym z 26 parków narodowych Kostaryki, które wraz z innymi obszarami chronionymi tworzą Krajowy System Obszarów Chronionych (SINAC – (hiszp.) El Sistema Nacional de Areas de Conservación). Jest częścią Łańcucha górskiego Talamanca, na obszarze którego utworzono międzynarodowy obszar chroniony – Rezerwat Biosfery La Amistad, wpisany w 1983 r. na listę Światowego Dziedzictwa UNESCO (Montero, Pucci, 2001). Park Narodowy Chirripó ma wysokogórski charakter, z bardzo dobrze wykształconą piętrowością roślinną i krajobrazową, a także jest jedynym obszarem w Ameryce Środkowej, gdzie można znaleźć wyraźne ślady zlodowacenia (www.unep-wcmc.org/protected_areas/wh/talamanca.html).

Utworzony w celu ochrony zasobów naturalnych (roślinności endemicznej, rzeźby polodowcowej oraz obszarów źródłowych) Park Narodowy Chirripó słynie przede wszystkim z piękną krajobrazów oraz znajdującego się na jego terenie najwyższego szczytu kraju – Cerro Chirripó (3820 m n.p.m.) (García, Segura, 2004). Poza tym do największych atrakcji Parku zalicza się paramo (najwyższe piętro rozpościerające się między 3300-3820 m n.p.m. (Kappelle, 1996)). Charakterystyczna dla tego piętra jest roślinność krzewiasta sięgająca 2-3 m wysokości oraz liczne gatunki traw i roślin poduszkowych (Chaverri Polini, Cleef, 1996). Paramo występujące w Ameryce Środkowej charakteryzuje się dominacją, jednego gatunku trzciny *Chusquea subtessellata* Hitchc. – zwanego powszechnie batambą – którego jednocześnie nie spotyka się w paramo południowoamerykańskim (Chaverri Polini, Cleef, 1996), jeziora i dużą liczebność ptaków. W najwyższej części Parku, ze względu na różnorodność krajobrazową i dużą wartość przyrodniczą, wyróżnia się 6 obszarów: La Sabana de los Leones, Valle de las Morrenas, Cerro Ventisquero, Cerro Chirripó, Valle de los Lagos i Valle de los Conejos (Montero, Pucci, 2001). Warto podkreślić, iż poza wymienionymi powyżej obszarami, na terenie PN Chirripó znajduje się wiele typów krajobrazów leśnych, związanych chociażby z piętrowością zbiorowisk roślinnych (Kappelle 1996).

Wymiary krajobrazu

Wielowymiarowość pojęcia „krajobraz” i szeroki zakres jego interpretacji była wielokrotnie podkreślana w literaturze (m. in. Pietrzak 1998, Plit 2007, Wieber 2007). Krajobraz może być obiektem badań geografii turystyki w trzech różnych wymiarach:

- fizycznym
- wizualnym
- mentalnym

Należy podkreślić, że wymiary te nie są rozłączne i często brany jest pod uwagę więcej niż jeden wymiar na raz.

Wymiar fizyczny. Na gruncie geografii fizycznej krajobraz definiowany jest jako holistyczny system wysokiej rangi, o swoistej strukturze i wzajemnych powiązaniach, rozpatrywany jako całość złożona z oddziałujących na siebie wzajemnie geokomponentów (Malinowska, Harasimiuk, Lewandowski 2004). Tak rozumiany krajobraz może być traktowany jako zasób turystyczny. Sposób wykształcenia komponentów środowiska przyrodniczego (klimat, litologia, rzeźba, stosunki, wodne, pokrywa glebowa, świat roślinny i zwierzęcy) ma decydujący wpływ na możliwość wykorzystania krajobrazu dla różnych form turystyki. To, które z wymienionych komponentów będą bezpośrednio wpływały na wartość krajobrazu dla turystyki, zależy od sposobu ich wykształcenia (jakości) i od formy turystyki (Kulczyk 2009). Dla turystyki typu „3S” (sun, sea and sand) istotne są jedynie wybrane elementy klimatyczne (np. nasłonecznienie), hydrologiczne (np. temperatura wody) i morfologiczne (charakter brzegu) Turystyka typu „3E” (entertainment, excitement, education), zakłada, że relacje pomiędzy turystą a krajobrazem mają znacznie głębsze i obejmują właściwie wszystkie komponenty. Oczywiście, zależnie od konkretnej formy turystyki, jak również terenu, w którym jest ona uprawiana, znaczenie poszczególnych komponentów może się znacznie różnić. Jednakże podkreślany w przytoczonej wyżej definicji systemowy charakter krajobrazu nakazuje uwzględnianie możliwie szerokiego zakresu powiązań między komponentami. Podstawowym kierunkiem badania tak rozumianego krajobrazu w zakresie geografii turystyki jest jego ocena pod kątem możliwości wykorzystania na potrzeby różnych form turystyki.

Podejmując problem turystyki na obszarze Parku Narodowego Chirripó należy zaznaczyć, iż w wypadku tego obszaru chronionego trafniejsze wydaje się jest stosowanie terminu ekoturystyka lub turystyka przyrodnicza. Do najczęściej wymienianych w literaturze form ekoturystyki należą: obserwowanie flory i fauny, uprawianie pieszych wędrówek i wspinaczek górskich, zwiedzanie miejsc wykopalisk archeologicznych, kapanie się i nurkowanie, korzystanie ze źródeł leczniczych (Zaręba 2000, Kowalczyk 2000). Dwie pierwsze z powyżej wymienionych – obserwowanie flory i fauny oraz uprawianie pieszych wędrówek i wspinaczek górskich – należą do najczęściej praktykowanych na obszarze Parku Narodowego Chirripó.

Wędrówki górskie można uprawiać na całym terenie Parku niezależnie od krajobrazu, jedynym ograniczeniem jest przebieg szlaków. Obserwacja flory i fauny odbywa się zazwyczaj w miejscach o największej różnorodności, czyli w piętrze leśnym. Bez wątpliwości wędrówki górskie są dominującą formą ekoturystyki na obszarze Parku Narodowego Chirripó, gdyż często stanowią główny cel przyjazdu turystów. Motywem odwiedzania tego parku jest nie tylko zdobycie najwyższego szczytu kraju, ale także możliwość przebywania na obszarze górskim oraz poznawania jego różnorodności krajobrazowej. Obserwacja flory i fauny jest zazwyczaj powiązana z piętrzem leśnym, zamieszkałym przez liczne gatunki zwierząt, w tym ptaków. *Bird watching* czyli obserwacja awifauny, jest najpopularniejszą formą ekoturystyki uprawianą w niższych partiach Parku. Tym niemniej wyprawy florystyczne także cieszą się dużą popularnością. Warto dodać, iż o ile uprawianie wędrówek górskich nie wymaga usług przewodnickich – eksploracja tylko jednego szlaku w obrębie parku obliuguje do wynajęcia przewodnika – o tyle obserwacja zarówno flory jak i fauny jest realizowana z udziałem wykwalifikowanych pracowników P. N. Chirripó.

Rozwój turystyki w Parku Narodowym Chirripó determinuje ukształtowanie terenu. Obszary górskie od dawna należą do kręgu zainteresowań turystów. Ponadto uznając wędrówki górskie jako formę turystyki, bądź ekoturystyki, bezpośrednio wiąże się aktywność ludzką z określonym typem terenu (rodzajem krajobrazu). Roślinność i świat zwierzęcy to kolejne, bardzo istotne dla turystyki, komponenty środowiska przyrodniczego. Jak wcześniej wspomniano obserwacje gatunków roślin oraz zachowań zwierząt jest jedną z ważniejszych form ekoturystyki na terenie Parku Narodowego Chirripó. Nieco trudniej wykażać znaczenie wód, gdyż z jednej strony wody powierzchniowe stanowią bardzo ważny element krajobrazu, z drugiej zaś nie są one bezpośrednio wykorzystywane do uprawiania form turystyki wodnej.

Wymiar wizualny. Dla turystyki szczególne znaczenie ma wizualny wymiar krajobrazu. Takie pojmowanie krajobrazu jest nie tylko tożsame z etymologicznym i popularnym znaczeniem tego pojęcia, ale wiąże się też z możliwościami poznawczymi człowieka – na wzrok przypada ok. 85% postrzegania zmysłowego (Krzymowska-Kostrowicka 1997). Badania dotyczące preferencji widokowych turystów operują na pograniczu geografii i psychologii środowiska. Należy podkreślić, że wraz z rozwojem techniki i systemów informacyjnych w turystyce widok krajobrazu w pewien sposób oderwał się od miejsca, w którym występuje – sposób, w jaki wizerunki krajobrazu utrwalone na zdjęciach, dostępne w sieci i folderach kreują rzeczywiste zachowania turystów to wspólne pole badawcze geografii turystyki, psychologii środowiska i socjologii (Wieber 2006). Planowanie zagospodarowania turystycznego w sposób pozwalający na wykorzystanie walorów widokowych (punkty i trasy widokowe, wygląd nowopowstającej bazy turystycznej) jest tematem badawczym o wyraźnych cechach utylitarnych, często realizowanym we współpracy z architektami i architektkami krajobrazu.

Na dostępność wizualną Parku Narodowego Chirripó w znaczącym stopniu wpływa pokrycie terenu. Blisko 81% jego powierzchni stanowią lasy, 14% paramo, a pozostałe 5% zajmują obszary nieleśne, głównie zbiorowiska trawiaste oraz wody powierzchniowe (García, Segura, 2004). Na znacznej charakter powierzchni widok jest ograniczony przez roślinność, jedynie w piętrze nieleśnym i na szczytach można mówić o dużej dostępności wizualnej krajobrazu. O walorach widokowych Parku Narodowego Chirripó a dokładnie jego najwyższych partii może świadczyć fakt, iż ze szczytu Chirripó (3820 m n.p.m.) przy dobrej pogodzie widać oba oceany (Pacyfik i część Atlantyku w postaci Morza Karaibskiego), a widok ze szczytu Uran (3600 m n.p.m.) jest uznany za najlepszą panoramę kraju. Także z Cerro Crestones rozpościera się przepiękna panorama na Halle Central i oddalone San Isidro.

Oświetlony przez zachodzące słońce Cerro Crestones (3721 m n.p.m) jest najlepiej rozpoznawalnym, przynajmniej wśród Kostarykańczyków, widokiem z Parku Narodowego Chirripó (konsultacja ustna z pracownikiem parku, Adrianem Navarro) Jest to widok najczęściej wykorzystywany do promocji. Nieco rzadziej od wspomnianego Crestones wykorzystuje się także zdjęcie Lago Chirripó, położonego u podnóża najwyższego

szczytu w kraju oraz wizerunek paramo. Symbolem świata zwierzęcego P. N. Chirripó jest quetzal – zielono ubarwiony ptak długim, dochodzącym do metra ogonem, którego zdjęcie także można znaleźć w folderach i ulotkach informacyjnych. Niestety jest to ptak rzadki, migrujący między piętrami lasu, dlatego przeciętny turysta ma niewielkie by się cieszyć jego widokiem. Dodatkowo zielone upierzenie utrudnia jego dostrzeżenie w konarach drzew.

Obrazy wykorzystywane na potrzeby promocji Parku Narodowego Chirripó stanowią zaledwie ułamek jego bogactwa. Większość wykorzystywanych zdjęć prezentuje krajobraz najwyższej części parku, stanowiącej jedynie jedną piątą jego powierzchni. Warto jednak zaznaczyć, iż w tej najwyższej części skumulowana jest zdecydowana większość szlaków turystycznych, przez co jest ona znacznie lepiej dostępna i łatwiej penetrowana niż wilgotne lasy górskie pokrywające większość terenu Parku Narodowego Chirripó.

Wymiar mentalny. Trzecim wymiarem krajobrazu jest jego wymiar mentalny. Uwarunkowania kulturowe i osobiste doświadczenia w znaczący sposób wpływają na sposób, w jaki turyści postrzegają i oceniają krajobraz. Jak piszą Farina i Belgrano (2004), krajobraz nie jest konstrukcją obiektywną (neutralną), ale zespołem struktur i procesów, tak rzeczywistych jak i subiektywnych. Analiza tych ostatnich leży w sferze zainteresowań geografii społecznej, ale również socjologii i psychologii środowiska.

Trudno precyzyjnie określić różnice w postrzeganiu krajobrazu między ludźmi w nim żyjącymi a okresowo przebywającymi turystami. Najłatwiej dostrzec pewne prawidłowości w sposobie wykorzystania krajobrazu. Dla mieszkańców najbliższych okolic krajobraz Parku wydaje się mieć znaczenie bardziej użyteczne. Jest najbliższym otoczeniem, miejscem życia, wykorzystywanym rolniczo i rekreacyjnie. Jest miejscem organizacji corocznej imprezy sportowej o zasięgu ponadlokalnym – Biegu Chirripó na trasie 29 km. Jest także miejscem pracy, gdyż większości pracowników parku, pochodzi z jego najbliższego otoczenia.

Dla przyjezdnych teren parku jest miejscem tymczasowego pobytu, odpoczynku, i źródłem wrażeń estetycznych. Jest nowym środowiskiem, często bardzo różnym od codziennego otoczenia, miejscem zdobywania nowych doświadczeń – przyrodniczych i podróźniczych oraz źródłem nowych informacji. Społeczeństwo kostarykańskie postrzega Chirripó jako biegun zimna, a zdobycie szczytu jako spełnienie własnych ambicji (Konsultacja ustna, Olman Hernandez).

Podsumowanie

Mimo (a może dzięki) pewnej płynności definicyjnej koncepcja krajobrazu wydaje się bardzo przydatna do zrozumienia istoty turystyki jako zjawiska nie tylko przestrzennego, ale również kulturowego. Z racji swojego holistycznego charakteru może ona być wykorzystywana m.in. do oceny atrakcyjności turystycznej jak również w badaniach nad funkcjonowaniem obszarów turystycznych. Zastosowania koncepcji krajobrazu w badaniach nad turystyką może mieć istotne aspekty użyteczne, przede wszystkim w zakresie kształtowania postaw turystów (edukacja krajobrazowa) oraz promocji obszarów turystycznych poprzez wizerunek krajobrazu.

Przykład Parku Narodowego Chirripó potwierdza ogromne znaczenie krajobrazu dla turystyki, właściwie we wszystkich jego wymiarach (fizyczny, wizualny, mentalny). Krajobraz fizyczny odgrywa znaczącą rolę w kwestiach planowania zagospodarowania turystycznego. Jego zasięg jest ściśle związany z przebiegiem szlaków, rodzajem obiektów i wielkością obszaru udostępnionego dla penetracji turystycznej. Wymiar wizualny oczywiście łączy się częściowo z wymiarem fizycznym, jednak jest on szerszy. W przypadku Chirripó wyraźnie widać, że niektóre elementy krajobrazu w wymiarze fizycznym (punkty widokowe na szlakach) pozwalają znacznie poszerzyć zasięg wizualny tego samego krajobrazu. W przypadku szczytu Chirripó często przywołuje się roztaczający się z niego widok; mówi się o pozostających w zasięgu wzroku dwóch oceanach, które w fizyczny sposób nie łączą się z obszarem parku, tym niemniej istnieją w świadomości turystów, potwierdzając znaczenie mentalnego wymiaru krajobrazu.

Należy podkreślić, że w ramach geografii turystyki zasadne jest prowadzenie badań nad krajobrazem w każdym z omawianych wymiarów: fizycznym, wizualnym i mentalnym. Szczególnie obiecującym, lecz ze względów operacyjnych (koszty, logistyka, różnice metod badawczych) trudnym do realizacji wyzwaniem wydają się badania uwzględniające w możliwie najszerszym zakresie wielowymiarowość krajobrazu.

Literatura

- Chaverri Pollini A., Cleef A.M., 1996. Las comunidades vegetacionales en los paramos de los mazisos del Chirripó y Buenavista, Cordillera de Talamanca, Costa Rica, *Revista Forestal Centroamericana*, 17, 44-47.
- Farina A., Belgrano A., 2004. The eco-field: a new paradigm for landscape ecology, *Ecological Research*, 19, 1, 107-110.
- García R., Segura O., 2004. Desarrollo y conservación en interacción: Como y como se benefician la economía y la comunidad de las áreas silvestres protegidas en Costa Rica?, Proyecto Inter – Institucional INBio – CINPE, Costa Rica.
- Kappelle M., 1996. Un bosque tropical montano nuboso: el robledal de altura en Costa Rica. In: *Revista Forestal Centroamericana*, 17/1996, p: 18-23, Costa Rica.
- Kowalczyk A., 2000. *Geografia turystyki*, PWN, Warszawa.
- Kowalczyk A., Kulczyk S., 2008. Cztery kamienie węgielne geografii turystyki, *Turyzm* 18/1, 7-25.
- Kowalczyk M., 2008. Realizacja założeń ekoturystyki w Parku Narodowym Chirripó w Kostaryce, praca magisterska pod kierunkiem S. Kulczyk, Zakład Geoekologii i ochrony krajobrazu, WGiSR UW, Warszawa.
- Kulczyk S., 2009. Ekologia – krajobraz – turystyka: w poszukiwaniu wspólnego mianownika, *Problemy Ekologii Krajobrazu* t. XXIII, 47-52.
- Lewandowski W., 2006. Formy turystyki aktywnej w Ameryce Łacińskiej. In: Kałamucki K., Świeca A. (eds.), *Turystyka aktywna i jej rozwój na Roztoczu – regionie pogranicza*, p: 79-87, Lublin.
- Malinowska E., Harasimiuk A., Lewandowski W., 2004. *Geoekologia i ochrona krajobrazu. Leksykon*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Uniwersytet Warszawski.
- Pietrzak M., 1998. *Syntezy krajobrazowe – założenia, problemy, zastosowania*, Bogucki Wyd. Nauk., Poznań
- Plit F., 2007. Uwagi o nazewnictwie krajobrazów. In: Ostaszewska K. i in., *Znaczenie badań krajobrazowych dla zrównoważonego rozwoju*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Uniwersytet Warszawski, 157-166.
- Pucci J.J., Montero Ch., 2001. *Chirripo. Un viaje a la montaña mágica*, Editorial Heliconia, San Jose, Costa Rica
- Wieber J.C., 2006. Landscape as information source for studies of connections between nature and societies, In: Richling A. i in. (ed.s), *Regionalne studia ekologiczno-krajobrazowe*, *Problemy Ekologii Krajobrazu*, t. XVI/1, Warszawa, 69-78.
- Wieber J.C., 2007. Les diverses approches du concept de paysage: dispersion ou complémentarité?, In: Ostaszewska K. i in., *Znaczenie badań krajobrazowych dla zrównoważonego rozwoju*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Uniwersytet Warszawski, 145-156.
- www.unep-wmcm.org/protected_areas/wh/talamanca.html, data wejścia: 10.05.2010.

